

Max Beckmann,
Ruiter met lans, 1915,
Coll. Galerie Ronny
van de Velde

Otto Dix, *Stormtroep
rukt op tijdens gasaanval*
(De oorlog), 1924,
Coll. Galerie Ronny
van de Velde

**'DE BRUTALE WAANZIN BOORDE DE COLLECTIEVE
HOOP OP VERANDERING DE EEUWIGE MODDER VAN DE
VLAAMSE EN NOORD-FRANSE VELDEN IN'**

Kunst tegen het vergeten

November 1914. De 21-jarige Georg Ehrenfried Groß biedt zich als infanterist aan bij het Duitse leger. Hij is een uitgesproken tegenstander van de oorlog, maar hoopt door zich vrijwillig te melden, niet naar het front te moeten. Het loopt anders. Groß, die na een operatie al snel ongeschikt voor de dienst was verklaard, wordt in januari 1917 uit ziekteverlof teruggeroepen. Nauwelijks een dag later wordt hij wegens angstaanvallen en een zware depressie opgenomen in een hospitaal, vervolgens overgebracht naar een psychiatrische instelling. Dood en verderf

schop te nemen en ruimte te creëren voor een nieuwe wereld. De verstarde oude orde moest en zou wijken. Voor een samenleving waarin iedereen kon genieten van de rechten en verworvenheden van de moderne tijd. Zoals de oorlog Grosz zijn ware gelaat had getoond, boorde de brutale waanzin ook bij deze enthousiaste jongeren de collectieve hoop op verandering de eeuwige modder van de Vlaamse en Noord-Franse velden in. Desalniettemin betekende de eerste industriële gevoerde oorlog in meerdere opzichten een onherroepelijke breuk met het verleden. Ook artistiek.

zouden nooit meer wijken uit het werk van de kunstenaar die al in 1916 zijn naam had veranderd in het internationaler ogende George Grosz. Ook na de Grote Oorlog blijft hij in een niets ontziend realisme de wantoestanden hekelen die zowel een duurzame vrede als sociale gelijkheid in de weg staan.

Grosz was niet de enige jonge kunstenaar die zich bij het begin van de Eerste Wereldoorlog vrijwillig meldde voor de dienst. Politieke en maatschappelijke wanverhoudingen hadden van het Europese continent een kruidvat gemaakt dat al jaren op ontploffen stond. Sommigen meenden dat met de uitlaande wereldbrand het moment was gekomen om de uitwassen van de burgerlijke maatschappij op de

NOOIT MEER VERHEERLIJKEN

Niet toevallig begint *The Art of War* in Kazerne Dossin met een tekening van de Duitse expressionist Max Beckmann. *Ruiters met lans* is een traditionele, haast academische studie van een Duitse soldaat te paard. Het is een beeld zoals er in de loop der eeuwen wel meer zijn gemaakt: een verheerlijking van de dappere strijder die paraat staat om volk en vaderland te dienen. Deze Pruis in vol ornaat lijkt ver van het strijdtoneel te staan. Zijn ouderwets wapen doet in niets het moordende materieel vermoeden waarover de hypermoderne Duitse natiestaat beschikt. Ook in 1915 is hij een anachronisme, een restant uit pre-industriële tijden.

Lang zou het niet duren voor andere beelden in de kunst van de Grote Oorlog opdoken. Met een directheid die voordien misschien enkel Francisco Goya had weten te bereiken in zijn etsen over de Spaanse Onafhankelijkheidsoorlog (1808-1814). Ze geven de ellende weer van de sidderende, creperende en verhakelde hoopjes mens in loopgraven en kapotgeschoten dorpen. Want dat was de enige, wrede werkelijkheid. Niet lang na het ontstaan van *Ruiters met lans* krijgt ook Max Beckmann een zenuwzinking. De onpersoonlijke verheerlijking vervelt vervolgens tot een doorwrochte aanklacht.

EEN BLIJVENDE TERECHTWIJZING

Die open wonde van de oorlog is ook een terugkerend thema in het werk van een andere in oorsprong patriotische Duitser. Otto Dix had zich net als Grosz en Beckmann vrijwillig voor de strijd gemeld. Hij brengt uiteindelijk drie jaar door in de loopgraven en vecht onder meer in de Slag

om de Somme. Hoewel hij voor bewezen diensten een IJzeren Kruis ontvangt, heeft zijn artistieke scheppingsdrang intussen nog weinig te maken met die symboliek van nationale trots. Centraal in zijn werk staan voortaan de traumatische ervaringen van het strijdtoneel en de miserie die hij in veldhospitelen met eigen ogen heeft aanschouwd. *De oorlog*, een reeks van 51 etsen over angst, verminkingen en de overal rondwarende dood waaraan de oorlogvoerende naties zovelen hebben geofferd, is vandaag een even aangrijpende terechtwijzing als bijna honderd jaar geleden.

De werken van Dix maken een aanzienlijk deel uit van *The Art of War*. Ze tonen zowel de fysieke en geestelijke kwetsuren als de uitzichtloosheid van een conflict dat al gauw vastliep in een eindeloze stellingenoorlog. De technologische vooruitgang van de negentiende eeuw liet aan het westelijk front zijn duistere keerzijde zien. Prikkelkraak, machinegeweervuur en mosterdgas waren de eigentijdse hoofdrolspelers in ongezien massale slachtpartijen. Vaak leverden die niet meer dan een paar meter terreinwinst op, steevast ontelbare doden. Alleen in de Slag om Verdun moesten het er zo'n kwart miljoen geweest zijn.

HERINNEREN OM TE VOORKOMEN

Zij, de zonen en vaders die in het niemandsland gevallen waren en vaak naamloos in de modder wegzonden, lagen aan de basis van een nieuwe vorm van omgaan met verlies en herinnering. Bij gebrek aan een individuele begrafenis of graf werd niet alleen de dood, maar ook de rouw massaal. Monumenten voor de onbekende soldaat, velden volgeplant met witte kruisen en een officiële herdenkingsdag blijven tot op vandaag getuigen van een mondiale slachtpartij waarna er nooit meer oorlog had mogen zijn. Daarnaast blijft ook de kunst van zij die de Grote Oorlog van al te nabij hadden meegemaakt en haar als ultieme drager van een pacifistische boodschap begrepen, brandend actueel. Net dat moeten in deze expo de vele citaten illustreren van figuren die het nieuws, het onderwijs en de politiek van morgen bepalen. Kazerne Dossin realiseert zo een doelstelling die eigen is aan haar functie van memoriaal en die ook in het onderwijs geheel terecht een begrip is: herinneringseducatie. *The Art of War* is confronterend en leerrijk voor alle leeftijden.

In die context mag het overigens geen toeval heten dat deze titel ontleend is aan het klassieke handboek van de Chinese generaal Sun Tzu over de kunst van de oorlogvoering. De methoden en strategieën daaruit, vandaag nog altijd toegepast in bijvoorbeeld het bedrijfsleven, hadden uiteindelijk maar een doel: het voorkomen van een gewelddadig conflict.

SPREKENDE BEELDEN

Door de focus op die pacifistische boodschap en de verschillende manieren waarop ze tot uitdrukking is gebracht, zou de kunsthistorische relevantie van sommige werken licht aan de aandacht kunnen ontsnappen. Niet alleen de manier van oorlogvoeren was immers revolutionair. De beeldtaal van veel oorlogskunst was dat eveneens: etsen en houtsneden benadrukten de verschrikking met brutale zwart-witcontrasten, kubistische vlakverdelingen of een expressief lijnenspel, zoals in *Granaalinslag* van Max Pechstein. Om ook die artistieke ontwikkelingsgang te kunnen volgen, getroost de bezoeker zich best de moeite om er af en toe de data van de thematisch opgehangen werken op na te slaan.

Ondanks de universele boodschap wordt de kern van de selectie gevormd door iconische werken van een handvol Duitse expressionisten. Enkele aanvullingen illustreren dat ook andere kunstenaars hun afgrijzen in een persoonlijke beeldtaal wisten uit te drukken. Zo is er Paul Joostens' schitterende inkttekening van de dood die neerdaalt over Antwerpen. Maar er zijn ook enkele van de houtsneden te zien waarmee Frans Masereel in bladen als *La Feuille* en *Les Tablettes* jaar na jaar en dag na dag het pacifisme uitdroeg.

UNIVERSELE BOODSCHAP IN DRIE DELEN

Tegelijk maakt net dit Duitse overzicht het mogelijk om met een paar kunstenaars de veelzijdigheid van de artistieke aanklacht tegen de Grote Oorlog te onderstrepen. Behalve de strijd, waarin soldaten zowel dader, slachtoffer als toeschouwer konden zijn, komen in *The Art of War* nog twee grote thematische clusters aan bod. Beide vestigen de aandacht op aspecten en gevolgen van het oorlogsgebeuren die eerder nooit in die mate de beeldvorming van een conflict hadden bepaald.

Enerzijds wordt de impact van de oorlog op de hele samenleving in beeld gebracht. Burgerslachtoffers en materiële schade, maar ook mensen die munt slaan uit de oorlogseconomie. En de uitgekende maatregelen rond hygiëne en ontspanning die erop gericht waren ziektes, oorlogsmoeheid en desertie bij het kanonnenvlees te voorkomen: van thuisverlof over gemeenschappelijke baden tot georganiseerde prostitutie.

**'DE EERSTE INDUSTRIEL GEVOERDE OORLOG BETEKENDE
IN MEERDERE OPZICHTEN EEN ONHERROEPELIJKE BREUK
MET HET VERLEDEN. OOK ARTISTIEK'**

Max Beckmann,
Wenende vrouw

Paul Joostens,
De dood over Antwerpen,
1917, Coll. Galerie
Ronny van de Velde

Foto links
George Grosz,
De rovers, 1922

Foto midden
Otto Dix, *Op bezoek bij mevrouw Germaine in Méricourt*, (De oorlog), 1924

Foto onder
Otto Dix, *Lens wordt met bommen bestookt* (De oorlog), 1924

Coll. Galerie Ronny van de Velde

'DE KUNST VAN ZIJ DIE DE GROTE OORLOG VAN AL TE NABIJ HADDEN MEEGEMAAKT EN HAAR ALS ULTIEME DRAGER VAN EEN PACIFISTISCHE BOODSCHAP BEGREPEN, BLIJFT BRANDEND ACTUEEL'

Anderzijds tonen in het bijzonder de naoorlogse werken van George Grosz hoe de Eerste Wereldoorlog nog jarenlang doorwerkte. Zo ontstonden in verschillende landen vredesbewegingen die niet alleen de oorlog afzwoeren, maar op de puinen van het oude continent ook sociale, politieke en culturele omwentelingen hoopten te realiseren. Het thema van Grosz' satirische reeks *Gott mit uns* – een verwijzing naar de inscriptie op de helmen van de Pruisische soldaten – zou nog een lang nachleben krijgen. *With God on our Side* werd het derde nummer van de plaat waarmee Bob Dylan in de zestiger jaren aangaf dat zijn generatie de tijden wilde veranderen. Robert Zimmermann ontving een Nobelprijs voor zijn oeuvre. Grosz kreeg in het nationaalsocialistische Duitsland snel het etiket 'entartet' opgekleefd en nam in 1933 definitief de wijk naar de Verenigde Staten. Zijn aanklacht van de corrupte en zelfgenoegzame officieren, gezagsdragers en burgers die Duitsland de oorlog hadden ingestuurd, maar ook later nog de dienst uitmaakten, was voor sommigen al te confronterend. | Walden Art Stories

THE ART OF WAR
Tot 01.07.2018
Kazerne Dossin
Goswin de Stassartstraat 153, 2800 Mechelen
www.kazernedossin.eu